

A heterogén többes szám

1. A heterogén többes fogalma

A leíró nyelvészet számos rendszertani kérdésre csak problematikus választ tud adni. Nincs ebben semmi különös: nem előíró vagy „nyelvet kitaláló” tudományágról van szó, célja – mint azt a név is mutatja – a lehetőségig pontos leírás. A rendszer változó, mesterségesen ki nem igazítható, a kategóriák, a fogalmak „mindig fölfeslenek valahol”.

„Különös elem” – írja a könyvében képzőként szereplő morfémáról, az *-ék*-ről Ágoston Mihály (1993: 312). Pedig a heterogén többes meghatározása példán keresztül látszólag egyszerű: ha Pista több másik Pistával van, ők *Pisták*, ha pedig olyanokkal, akik valamiért hozzá tartoznak, megnevezésük: *Pistáék*. Jelentése szakszerűbb megfogalmazásban: „jelölt személy és a vele együvé tartozók összessége” (Ruzsiczky 1960: 396). A morféma elhelyezése azonban azóta nem egyértelmű, amióta próbálkoznak vele. Dolgozatomban először ezekre a próbálkozásokra térek ki részletesebben. A választott morféma nyelvtörténeti előzménye, továbbá az *-é* és az *-ék* viszonya úgyszintén vizsgálódásom tárgya.

Számos esetben nemcsak a kategorizálás ütközik akadályokba: az *-ék* morféma sajátos jelentéstartalmának meglétével tisztában vagyunk, de alaposabb, kimerítő vizsgálat önálló tárgyává még nem tették. Itt sem csak erről lesz szó: a többes szám általában kifejezhet olyan stílárís-szemantikai árnyalatokat, amelyek legalábbis említést érdemelnek, mégpedig azért, mert feltevésem szerint a heterogén többes nem feltétlenül heterogén és nem is feltétlenül többes, így az ellentét homogén és heterogén többes között sem olyan sarkos, vagy legalábbis nem ott húzódik, ahol azt gondoltuk. Kitérő gyanánt megvizsgálom, más nyelvek (itt csak az angol és a spanyol kerül terítékre) hogyan fejezik ki azt, amit mi a heterogén többessel.

Azért választottam az *-ék* morfémát vizsgálatom tárgyául, mert számomra világos példa nyelvhasználat és nyelvismeret különbségére: ugyanolyan gyakran használtam, mint bárki más, de (külön)létéről nem is tudtam; végül, a többes szám alkalmasint olyan (minőségi) többletet adhat egy-egy szónak, amilyet semmi más, így ez a többlet jellemző a morfémára, tehát fontos.

A felhasznált cikkekből, szakirodalomból külön kiemelném M. Korchmáros Valéria *Az -ék: többesjel!* című írását (1995), amelyet munkám első részében ismeretlenül és jóhiszeműen bár, de több helyen követtem, második részében pedig – a „másolások” jelzése után – alapos és rendezett anyagát használtam fel.

2. Az *-ék* besorolása régen és ma

A többes számot a 19. század végén éppúgy kétfelé osztották, mint ma, csak merőben más szempontok alapján: Simonyi Zsigmond megkülönböztette (1889) az azonos tárgyak *-k* képzővel ellátott többes számát, valamint a több tárgyat egységbe foglaló gyűjtőneveket, így a többes szám leírásakor nem tér ki az *-ék*-re; kortársa, Mészöly Gedeon helyhatározói ragból lett képzőnek tartotta (1909), csakúgy, mint máshol maga Simonyi: „a hozzátartozók (család, érdekcsoport) jelölésére az *-é* képzős főnevekhez járul a többesi *-k*” (Simonyi 1895: 535). Megemlítendő – Simonyi is így tesz –, hogy az ember halandó állításban az említett felosztás szerint *ember* alatt az egész emberi nemet is érthetjük, így ez is gyűjtőnév lehet, csakúgy, mint a „részek nevének egybevevése”: *adás-vevés; nép* (= *nő* + *férfi*) és az *-s*, illetve bizonyos *-ság*, *-ség* képzővel ellátott főnevek (*ménes, hegy-ség*). Ebbe a kategóriába estek a számnevek is. A felosztás rövidebb, de változatlan formában megmaradt a későbbi, szélesebb használatra szánt kiadásban is (Simonyi 1905). Mint látható, a fő szempont nem annyira a morfológiai szerkezet, mint a szó jelentése. Simonyi felosztása pontosan megvilágítja, hogy mikor **gondolunk** többre, de arról, hogy ennek **kifejezése** milyen módokon történik, illetve ezen belül *-k* és *-ék* megkülönböztetéséről nincs szó. – *Hány forint? – Száz forint. – Szerintem egy forintot sem ér.* Ha a második mondatban az alany többes, a harmadik esetben a tárgy egyes számban áll, milyen számban áll a *forint* a kérdésben? Válaszolhatunk erre a kérdésre, ha az „értelmi” többes számra kérdezzük rá? Végül soron: van-e nyelvtani különbség a fenti *forint* szóelőfordulások között szám és jelentés tekintetében? Úgy gondolom, nincs.

A heterogén többest a régebbi szakirodalom a gyűjtőnevek és a plurale tantumok körében helyezte el. Az imént már említett jelentésközpontú megközelítés tehát itt is érvényesül: a *gyümölcs*, illetve *Fülöp-szigetek* egyes számú főnévként viselkedik, ellentétben az *-ék* végű főnevekkel. Egy kivétellel: a plurale tantum éppúgy nem tehető többes számba (**Egyesült Arab Emírátságok*), ahogy az *-ék* végű főnevek: *Kovácsékok (Balogh 2000a: 185).

Más szempontból is változott a tudomány álláspontja Simonyiéhoz képest: a mai felosztás alapján a *-k* nem képző, hanem jel (Balogh 2000a); a gyűjtőnév ma egy tisztán szófajtnai besorolású „dobozban” van, a köznevek egyik csoportja (Balogh 2000b); a számnév a melléknév alá kerül (igaz, oda is kettős szófajú szóként, l. Lengyel 2000).

Bizonytalan a többes számú személyes névmások heterogén mivolta: míg a grammatika csak a *mi* többes szám első személyű alakra tér ki (Balogh 2000a: 186), a *ti*-re is hivatkozhatnak így (Laczkó 2002). „Heterogén többséget alkot minden olyan csoport, amelynek egyik tagja kiemelt személy, s ez a személy az egész csoport reprezentánsának tekinthető” – írja a Magyar grammatika (Balogh 2000a: 186). Ilyen kiemelt személy azonban nem feltétlenül szükséges: az *És ti meg tudnátok mondani, mennyi az idő? kérdés* a megszólított csoport minden tagjához egyformán fordulhat. „*Ti jók vagytok mindannyian, / miért csinálnátok hát rosszat?*”¹ – itt egyenesen félreértéshez vezetne a kiemelés, amint azt a költő a *mindannyian* határozóval is jelzi. Bizonyos esetekben valóban igaz, hogy *ti* = *te* + *ő*, de nem kevésbé jogosult a *ti* = *te* + *te* képlet sem (vö. Korchmáros hasonló bizonyítása, 1995: 302).

Maga az *-ék* morféma besorolása is eltérő: tartották képzőnek (Szabó 1955: 216; Velcovné 1988: 143; Mészöly 1909: 258), ragnak (Lotz 1976: 192), jelnek (Balogh 2000a; Korchmáros 1995: 301). Miért képző? Velcovnéval (1988: 143) ellentétben úgy gondolom, korlátozottan termékeny (*Tóték, *szépségék, ? könyvék*), „hiánya miatt nem veszünk fel zéró morfémát”, „jellemzően állhat utána jel és rag” (*mérvőkékéivel*), a „jelekénél nagyobb jelentésmódosító szerepű” (Balogh 2000a: 185; Velcovné 1988), végül „a szemantikai kapcsolat a tő és a képzett alak között nem mindig transzparens, átlátható” (*Péteréknél alszom; katonáéknál megtanulja, mi a fegyelem; Zsuzsák nem*

¹ József Attila: Tanítások. József Attila összes versei, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971, 88.

jönnek).² Miért rag? Mészöly helyhatározói ragnak nevezte az *-ék*-et, a *-hoz*, *-hez*, *-höz* ragokat „kiváltó” morfémaként foglalkozott vele (*megyek Papék*, 1909). Miért jel? Nem hoz létre új szófajt (*Kovács – Kovácsék*, mindkettő főnév); tetszőleges elem (*Mihályék*; *Mihály + $\emptyset$), képző nem állhat utána, a szó grammatikai környezetét nem változtatja meg (*az alsó szomszédal veszekszem – az alsó szomszédékkal veszekszem*), jelek állhatnak előtte is (*barátoméék*) (Balogh 2000a: 185; az egész bekezdés során alkalmazott besorolási szempontokhoz l. Keszler 2000: 58). A magam részéről egyet-értek Korchmárossal ez utóbbi támogatásában (1995).

Sarkos, így példaértékű Velcsov Mártonné állásfoglalása: az *-ék* A mai magyar nyelv 1968-tól 1988-ig megjelent hét kiadásában mindvégig következetesen a „Különféle jelentésű főnévképzők” alatt szerepel (pl. a *-ság*, *-ség*; *-ász*, *-ész* mellett). Szembetűnő, hogy sajátos jelentésmódosító szerepét így is jellemzi: „többesjel nélkül [!] is többes értelmű főnevet alkot” (kiemelés tőlem – Sz. Á.) – teljes ellentmondás a hagyományon, illetve feltevésen alapuló, *-é*-re és *-k*-ra osztásnak, amit Lotz János és később a Magyar grammatika képvisel (Lotz 1976; Balogh 2000a: 185). A „heterogén” szó egyszer sem szerepel. Érdekes, hogy később olyan példákkal bizonyítja a birtokjel képzőszerűségét, amelyek mai vélekedésünkben az *-ék* jel mivolta melletti érvek: a *fiamék* szóban nem az *-ék* jel – lévén az *-m* jel után, de tovább bővíthető relatív tövet hozva létre –, hanem az *-m* képzőszerű – lévén az *-ék* képző előtt (Velcsovné 1988: 190).

3. Az *-ék* és az *-é*

A formai hasonlóságon kívül milyen kapcsolat áll fenn az *-é* jel és az *-ék* között? A nyelvtörténeti alap (Mészöly 1909: 258) feltételezhetően igaz, de jelentéstanilag kevésbé lényeges. A Magyar nyelv teljes szótárában két feltételezés olvasható az *-ék* eredetére: a „kevésbé hihető” a rokonság az *-é*-vel és a szerzők szerint valószínűbb elképzelés, miszerint ez az *ők* személyes névmás változata (Czuczor–Fogarasi 1864: 481). Simonyi az *-éi* végződésű alakok „másik formájának” is nevezte az *-ék*-et (1895: 581). Lotz János három részre osztja a morfémát: az *-é* a „tőhöz tartozás jele”, a *-k* a többes szám jele, s a kettő között egy zéró morféma jelzi a 3. személyt. A morféma jelentését illetően Lotz megemlíti a metaforikus vonatkozást („*Békákéknál ég a világ*” a béka házában világos van”), továbbá megjegyzi, hogy az *-ék* a szabályos *-é* birtokjel többes számú alakjával (*-éi*) minimális oppozíciót alkot (Lotz 1976: 193).

Tegyük fel, hogy – Lotz elképzelésének (is) megfelelően – az *-ék* *-é*-re és *-k*-ra bontható, az első morféma az (egyébként Lotz által közvetlenül az *-ék* előtt tárgyalt) birtokjel, és a birtok van többesítve. Tehát *Jánosék* = *Jánoséi*? Ha a *Jánoséi* János hozzátartozóit jelöli, igen. A hazaérkező apa is mondhatja: *enyéimmel vagyok*. Kérdés, hogy János hozzátartozóit János „birtokainak” tartjuk-e, ha igen, úgy *Ádám + é + i* felosztásban ezt a birtokviszonyt jelöli az *-é*, és a birtokot többesíti az *-i*. Ennek megfelelően *Ádáméi* nem teljesen ugyanazt jelenti, mint az *Ádámék*, mivel az *Ádáméi*-ben maga *Ádám* nincs benne (Korchmáros 1995). Az *Ádámék* talán „demokratikusabb” alak, *Ádám* nem birtokol másokat, hanem „összetartozik” másokkal. A személyes névmások ebben a használatban máshogy viselkednek: *az enyéim érettebbek* – ez egyaránt vonatkozhat gyerekeimre és almáimra, de *az enyémeék érettebbek* – itt már szinte biztos, hogy nem emberekről van szó. Vagyis a Lotz által említett (1972: 193) minimális oppozíció *-ék* és *-éi* között fennáll, de nem terjeszthető ki a személyes névmások megfelelő (*enyémeék, tiédek, övék* stb.) alakjaira (vö. Korchmáros 1995: 299). Megemlítem, hogy a gyakorlatban az *-éi*-t ilyen értelemben elsősorban személyes névmásokkal, illetve tulajdonnevekkel használjuk: *Péter az övéivel van, Jánoséi szerencsés emberek*; foglalkozásnevekkel erőltetettnek hangzik: *? Péter az orvoséival tart*.

² Ezen alakok nem analóg jelentésével kapcsolatban ld. a 4. pontot.

Gombocz Zoltán a „hangzóhiányt kiváltó” képzők, jelek, ragok felsorolásának során a 9. pontban együtt említi a többesjeles és a birtokos személyragos névszók tárgy esetét. Pusztán a tárgyeset miatt azonban aligha említené őket együtt, mert a 7. pontban az *-alom*, *-elem* képzős szavak tárgyesei állnak (Gombocz 1925), így feltételezhető, hogy az átlagosnál szorosabb kapcsolatot tételezett fel többesjel és birtokos személyrag között. Ez példázza, hogy a birtokviszonyok és a többes szám között esetleg erősebb a kapcsolat, mint hinnénk.

A továbbiakban egy angol nyelvi példát és magyar fordításait használom fel. Azzal, hogy egy másik nyelvhez folyamodom, jelölöm, hogy nemcsak nyelvtörténeti rokonságról van itt szó, éppen a szemantikai közelségre szeretném felhívni a figyelmet. Az angol birtok- és többesjel között csak egy aposztróf a különbség (*Smith's – Smiths*), a birtokjeles alak helynév is lehet, például: *McDonald's*. Napjainkban sok angol szót használunk, főképp tőszavakat (*internet; chat; hotdog*) – a *McDonald's* azonban több szóelőfordulásban magyarosodik: „*McDonaldéknak milliárdos hasznót hozott*”³ – írja Czákó Gábor; „*McDonaldék mágikus erővel bírnak*.”⁴ Figyeljük meg: az *-ék* a magyar megfelelője az angol *-s* morfémának. Tehát *McDonaldék* = 'a McDonald testvérek alapította cég vagy e cég egyik étterme'. Az *-s* – *-ék* váltakozása kihat a szó számára, az iménti példa *-ék* nélküli formában: [*a*] *McDonald's mágikus erővel bír*, az ige egyes szám harmadik személyű. Megemlítendő, hogy a családias hangulatú *-ék* ironikus stílusértéket nyer egy nagyvállalat megnevezésekor.

4. Heterogén (?) többes (?)

Az *-ék* konvencionális (valaki + hozzá tartozó, de különböző) használatát igazolja az alábbi példa: „*Nem teremt olyan új filmformát, mint volt – például – Jarmuschéké*”.⁵ Azonban az előző pontban foglaltak egy kérdést vetnek fel: ha az *-ék* és az *-é* birtokjel között ez a kapcsolat létezik, heterogénnek nevezhető-e egyáltalán a heterogén többes? (Heterogén: több különböző elemből álló.) Ha Szabónál ebédelek, maga Szabó jelenléte elég, hogy *Szabóéknál* legyek, sőt, egyedül is tudok *Szabóéknál* ebédelni, vagy kettesben Takács nevű feleségével. Nézzük ennek ellentétét: *Virágéknál ég a világ* – de ha Virágék az én lakásomon vannak, már nálunk ég a világ; pedig azt, amitől a Virág lakás pro forma *Virágék*, mind magukkal hozták (magukat). Az alapképlet részlegesen tehát kiegészíthető: a családnév + *-ék* valakik lakóhelyét is kifejezheti. Egyes tájnyelvekben (Erdélyben és Kelet-Magyarországon) még a *-nál* határozóragot is elhagyhatjuk mellőle: *Nagyék disznótor van*. „*Leginkább Szabóék szoktam menni*.” – írja Veres Péter. Már említettem, hogy Mészöly Gedeon helyhatározói ragnak nevezte az *-ék* morfémát (*papék* = pap háza). A *paphoz megy* alakot szimbolikusan nevezte, elméletét analógiával indokolva, miszerint a *Zápolya János elkésett* állításban *Zápolya János* alatt a hadvezér a sereget jelképezi, így példánkban a *pap* a *pap házát*, vagyis *papékát* (Mészöly 1909).

Néha épp az egyneműséget fejezzük ki az *-ék*-kel: „Te mindenre tudsz felelni, barátom! *Katonáéknál* ez nem szokás...”⁶ – itt a *katonáéknál* az összes katonát jelöli, akik között a közösséget éppen a homogenitás, a foglalkozás azonossága teremti meg. A szakirodalomból kitűnik: a *katonának* szó külön megközelítést igényel: Korchmáros gyűjtőnévként értelmezi (1995), máshol általános („pseudosuffix”) tőszóként szerepel (Papp 1994), ellentmondva Velcsovne elméletének, miszerint az *-ék* „nem alkot szótározható új szót” (1988: 143), Ruzsiczky Éva szerint „gyűjtőnévi jellegű származék”, főként a beszélt nyelvben használatos (1960). Kérdés, hogy miért csak ez a foglalkozásnév gyűjtőnevesült ilyen módon – a katonanyelv sajátosságai már számos vizsgálat tárgyát

³ Sándor György: Mágiaarakás. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989.

⁴ <http://www.gyoriszalon.hu/kultura/index.php?t=valentina.html>

⁵ Élet és irodalom, XLIV. évf. 23. szám.

⁶ Rejtő Jenő: Az elátkozott part. Totem kiadó, Budapest, 1994, 152.

képezték, ebbe a körbe tartozónak vélem ezt a jelenséget is, azaz feltételezem, hogy a katonák saját magukra használták ilyen értelemben a *katonáék* szót, csakúgy, mint az egyes számú alakot a következő katonadalban: „*Katonának mindent lehet, / minden kislány minket szeret*”⁷.

Az *-ék* felhasználható egy közlés ismert és ismeretlen szereplőinek megkülönböztetésére is, lásd az alábbi élőnyelvi példát: – *Hidas jön meg az Andiéék. – Kik Andiéék? – Hát ő meg egy barátnője, gondolom.* Ha a közlő ismerné Andi Enikő nevű barátnőjét, az első mondat így is állhatna: *Hidas, Andi és Enikő jön, az ismeretlen elem Andival alkotja az Andiéék alakot, mivel az ő barátnője és nem Hidasé.*

De egy ilyen *-ék* végű alak jelölhet intézményt is: *adminisztrátorék a negyediken vannak, ez itt az ügyfélszolgálat.* Figyeljük meg: itt nem egy adminisztrátor által vezetett osztályról van szó (alatta beosztottakkal, egy reprezentáns + képviselt csoport felállásban), hanem egy helyről, ahol mindenki adminisztrátor. (Nem is helyekről – itt már az *-ék* többes mivolta is megkérdőjelezhető!) Sajnálatosan kiveszöben van a részeg embert illető ízes kifejezés: *elment jóékhöz, azaz belekóstolt a jóba, elment oda, ahol minden jó.*

William Shakespeare III. Richárd című drámájában még bonyolultabb példákat találhatunk a heterogén többség kifejezésére: *York* jelöli a helyet, amelynek az anyakirálynő a hercegnője, jelöli Richárd anyját magát, a *York-házat* (annak vér szerinti tagjait), illetve a *York-ház híveit* (vagy Richmond esetében, hadát: „*Richmond tengerre szállt*”)⁸ – látható, hogy ahogy az *-ék* is több mint denet fejez ki, a heterogenitás sem feltétlenül „szorul” az *-ék*-re.

5. Más nyelvek módszerei; kitérő a többesítés stílus hatásaira

Amellett, hogy az *-ék* sokszínű használata díszként és munkaeszközként egyaránt nyelvünk ékessége, megemlítendő, hogy más nyelvekben – tudomásom szerint – nem létezik. Az angolban szigorúan családnevekre értelmezve használnak valami ilyesmit: „*The Impossibles*”; „*The Simpsons*”; *the Smiths* – a határozott névelő, a tulajdonnév és az (egyféle) *-s* többesjel írja körül azt, ami nálunk *Kovácsék*. A *The Impossibles* című filmet Magyarországon *A Hihetetlen család* címmel forgalmazzák – talán a *Hihetetlenék* sokféle jelentése miatt. Az „értelmi többes”, vagyis a szó jelentésének belső kiegészítése talán indokolja az előző pontban említett példát, vagyis hogy *York* önmagában hogyan jelölhet annyit mindent eszköztelenül, de – angol szemnek, fülnek – egyértelműen.

A spanyolban a névelő és az utána következő családnév – mindkettő többes számban – jelenti ugyanezt: *los Pérez; los Bilbaos*. A *-z* végű családnevek nem tehetők többes számba: **los Péreces*, a nem *-z* végűek körében pedig elvileg tilos az egyes szám (VOX 1992), ha a névelő többes számú. A beszélt nyelv ettől annyiban tér el, hogy előszeretettel használja egyes számban a nem *-z* végű családneveket is: „*Supe [...] los enredos comerciales de los Gambutti*”;⁹ „*Tudtam [...] a Cambuttiék sötét üzelmeiről*”¹⁰ – áll az azonos című magyar kiadásban. „A modern spanyol nyelvben – különösen Amerikában – a családnevek többes jelét sokszor elhagyják: *los Herrero*” (Sobieski–Várady 1985: 83). A szerzőpáros mindez a „csak egyes számban használt főnevek” alkategóriában tárgyalja – érdekes különbség az *-ék*-et a plurale tantumok között elhelyező szemponthoz képest. A *-z* végű családnevek közül szerintük csak azok nem többesíthetők, amelyeknek nem az utolsó szótagja hangsúlyos, vagyis *los Arroz* (hangsúly az utolsó szótagon) – *los Arroces*, de *los Martínez* (az utolsó előtti szótag hangsúlyos) – **los Martíneces* (Sobieski–Várady, 1985: 83).

⁷ Jaroslav Hasek: Svejka, a derék katona kalandjai a világháborúban. Kozmosz könyvek, Budapest, 1977. I. 210. ford. Réz Ádám.

⁸ IV. felv., 4. szín, ford. Vas István.

⁹ Ricardo Güiraldes: Don Segundo Sombra, Casa de las Américas, Havanna, 1966, 4.

¹⁰ Ford. Szalay Sándor. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1974, 11.

Az eddig vizsgált esetek a heterogén többes szám köznyelvi és irodalmi használatait mutatták be, a jelentésárnyalatok különbségeire fektetve a hangsúlyt. A most következő példákban a többesítést általában vizsgálom stílusesszűzként. Arra, hogy egy, a heterogén többessel foglalkozó dolgozatban a homogén többessel is foglalkozzam, úgy érzem, az jogosít fel, hogy a fenti példák megvilágították: a jelentés határai elég halványak az *-ék* „oldalán”, így indokolt és szükséges bemutatni, hogy a *-k* is sok mindent kifejezhet a „több ugyanolyan” alapképletén kívül.

„*Ezerszer Messiások / A magyar Messiások*”¹¹ – Ady a többes számot használva egyúttal a túlzás eszközzével él: egyfelől messiásból is több van, másfelől többszörösen messiások, „S űdve nincs a keresztnek”. Jelenthet azonban egyfajta istenkáromló sokszorosítást is¹² inkább jelentésében, mint grammatikailag hasonlóan a már idézett József Attila egyik verssorához: „Naponta háromszor megváltják a világot”¹³ – itt egyfelől a számhatározó, másfelől a határozatlan alany miatt tudjuk, hogy több világmegváltás van, nem a *-k* miatt. A logikai hasonlóság alapján megemlítendő, hogy ilyen eljárás nem csak a szépirodalomban létezik: istenség helyett kultikus bálványt dönt le Andy Warhol *Elvis I* című festményével: a képről Elvis Presley megkettőzve céloz a közönségre, ironikusan megkérdőjelezve az egyszeri és utánozhatatlan művész renoméjét; igaz, a kép többféleképpen értelmezhető, akár ellentétesen is: „a sokszorozás nemcsak személytelenné tesz, hanem az idol, a bálvány kialakulásának is kedvez” (Beke 1994: 399). Az Adyéhoz hasonló túlzást érzékeltet Joseph Heller híres regénye utolsó lapjain: „*Köztem és minden eszményem között mindig ott állnak a Scheisskopfok, a Peckemek, a Kornok és a Cathcartok*”¹⁴ – ez a mondat a mű drámai csúcán hangzik el, ahol az erős érzelmi töltet „sokszorosítja” a főhőssel ellenfeleit. Megemlítendő, hogy ez a sokszorozás Velcsovné szerint „köznevi értelemben használat” (példája: *József Attilák*) (Velcsovné 1988: 187).

Az említett példákkal érzékeltetni kívánom, hogy egy (vagy két) nyelvi jel és ezek helyes használatai között milyen sokféle összefüggés állhat elő. Ezeket az összefüggéseket az anyanyelvi beszélő érzi, a nyelvész feltárja, és a szerencsés nyelvhasználó csodálja.

SZAKIRODALOM

- Ágoston Mihály 1993. *A magyar halmaznevek*. Forum, Budapest.
- Balogh Judit 2000a. A névszórágózás. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 183–208.
- Balogh Judit 2000b. A főnév. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 127–41.
- Beke László 1994. *Műalkotások elemzése a gimnázium I–III. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 399.
- Czuczor Gergely–Fogarasi János 1864. *A magyar nyelv teljes szótára*. II. kötet, E–H, Pest.
- Gombocz Zoltán 1925. *Magyar történeti nyelvtan*, III. rész, Alaktan. Bölcsészethallgatók Árpád Bajtársi Egyesülete, Budapest.
- Keszler Borbála 2000. A toldalékmorféma-típusok elhatárolása: képzők, jelek és ragok. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*, Budapest. 57–9.
- M. Korchmáros Valéria: Az *-ék* többesjel! *Néprajz és Nyelvtudomány*, 295–307.
- Laczó Krisztina 2002. Névmas és helyettesítés. *Magyar Nyelvőr*, 470–81.
- Lengyel Klára 2000. A melléknév. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*, Budapest. 142–51.
- Lotz János 1876. A magyar *-ék* morféma. In: *Szonettkoszorú a nyelvről*, Gondolat Kiadó, Budapest. 191–3.
- Mészöly Gedeon 1909. A denominális *-ék* képző eredete. In: *Magyar Nyelv*, 258–64.

¹¹ Ady Endre: A magyar messiások. Ady Endre összes versei, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975, I. 82.

¹² Nem dolgozatom tárgya az istenhit és -tagadás Ady költészetében, itt csupán a többesítés egyik lehetősége – nem feltétlenül igaz – stílári hatásáról van szó.

¹³ József Attila: József Attila [József Attila, hidd el...] ua. 157.

¹⁴ Joseph Heller: A 22-es csapatja, ford. Papp Zoltán, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1972, 546.

- Papp Ferenc 1994. *A magyar nyelv szóvéghmutató szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ruzsiczky Éva 1960. Névszóképzők. In: Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere – leíró nyelvtan*. I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 372–420.
- Simonyi Zsigmond 1889. *A magyar nyelv a művelt közönségnek* I–II. Budapest.
- Simonyi Zsigmond 1905. *A magyar nyelv*. Budapest.
- Simonyi Zsigmond 1895. *Tüzetes magyar nyelvtan*. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia.
- Sobieski Artúr–Várady László 1985. *Rendszeres spanyol leíró nyelvtan*. Terra kiadó, Budapest.
- Szabó Dénes 1955. *A mai magyar nyelv*. Budapest. Jegyzetellátó, 216.
- Velcsov Mártonné 1988. Alaktan. In: Rácz Endre (szerk.): *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest. 85–204.
- VOX: Diccionario Actual de la Lengua Española. Bibliograf, Barcelona, 1992. – *Número* címszó.

Szolcsányi Ákos

SUMMARY

Szolcsányi, Ákos

The heterogeneous plural

This paper discusses the use and meaning of the Hungarian morpheme *-ék* ‘and company’. Its previous classifications are introduced, with a special comparison with the anaphoric possessive marker *-é* ‘that of, belonging to’. It is proposed that *-ék* does not merely function the way its name suggests but is used for other purposes, as well. The paper discusses the items provided by English and Spanish for the function of *-ék*, as well as the use of the Hungarian morpheme in translations from those languages. Finally, miscellaneous examples of grammatical oddities and problems with respect to pluralization are given, irrespective of the actual linguistic sign used.